

EGLĖS PASAKOS VARIANTAI XIX A. ANTROJE PUSĖJE

Skaitytojams pateikiami variantai, kurie, rengiant leidinį „Pasaka *Eglė žalčių karalienė*“ (4 t., Vilnius, 2007–2008), dar nebuvo žinomi. Vienas iš jų rastas, kai imta rengti spaudai Filipo Fortunatovo ir Vsevolodo Milerio surinktą lietuvių tautosaką.

1.

Žymus kalbininkas F. Fortunatovas, dar studijuodamas Maskvos universiteto Istorijos-filologijos fakultete, bendravo su Andriumi Botyriumi, taip pat ten gilinusiu savo žinias. 1871 metais A. Botyrius, užbaigęs studijas, pakvietė F. Fortunatovą ir būsimą tautosakininką, orientalistą V. Milerį atvykti į savo gimtinę Triobiškius (Suvalkų gub., Kalvarijos apsk.) tirti tos vietos tarmės. F. Fortunatovas ir V. Mileris per tris savaites Triobiškių ir Juniškės kaimuose užrašė 150 dainų, taip pat pasakų, priežodžių. Iš šios tautosakos šimtas dainų buvo paskelbta periodiniame leidinyje „Известия Московского университета“ (1872, № 1, p. 125–165, № 2-3, p. 427–531). Kiti tekstai iki šiol skaitytojams dar nepažįstami.

Sankt Peterburgo universiteto profesorė Vanda Kazanskienė iššifravo visą abiejų mokslininkų surinktą medžiagą. Šifruotus tekstus gavo iš jos profesorius Vitas Labutis, to krašto didis mylėtojas, ir, radęs Eglės pasakos variantą, pateikė jį „Tautosakos darbams“.

Apė aglją

Buvo vėnas žmogus ir jis turėjo tris dukteres. Rožą jos nuvėjo mauditis ir palikdamos marschkinius an krento pasake: ką katra rasime marschkinūse, tai tas bus jos pats. Išsimaudę išžėjo an krento ir pasėme savo marschkinius. Vyrjausoji ir jaunesneji nėko ne rado savo marschkiniūse o jauniausoji rado žaljtį, ji nori imti marschkinius ale žaljtis ne dūda jei marschkiniu tolex iki ji ne prisizadės but jo pacze:[.] Ji ilgai sperjaczijosi (сопротивлялась), ant gało jei sjaseris sako [...] ji prizadėjo ir žaltjtis isz marschkiniu iszlindo. Ji apsivilko marškineis ir parė namo. Už keliu czesu atvažiūja žaljczei j[g]aldoje (в ???) marczos. Tevai aglja uždare in skrinją ir žaljczem davė bałtą žasį, žaljczei insidėjo žasi in gialda ir važiūja. Kap davaxiavo in vidurį sodžaus, tai varna an mjadžo tupėdama emė rekt: kvar, kvar, jus apgavo, jumi ne dave marczą, bet žasį. Žaljczei iszmete žasį ir šnibzdami (шипя) sugrižo atgalos. Tada bubi [boba] pamokino dūt jēm avį ir veļ žaljczei paeme avi iszvaziavo ir jau buvo davaxiavją iki gało sodžaus, ale V[v]arna tupedama an medžio veļ eme rekt: kvar, kvar, jus apgavo, jumi už marczą davė avį. Žaljczei avį atgalos atveže ir da

labiau eme šnibžt ir spirtis kad jēm atadūtu marcžą. Tada jēm dave karvją ir žaljczei szium rozu jau buvo daveziavę in pusią kialjo, ale veļ varna eme rekt: kvar, kvar, jus apgavo, jumi už marcžą karvją davē. Tada žaljczei sugrižo o tevai matidami kad ne gali žaljcziu atsigintē atadave jēm dukterį. Jē insidēja ją in giałb[d]ją isiveže. Nusiveže ją žaljtjis in savo dvara (ir dave jei kūdjalį (прялка) i czeverikus) ir pasiverte gražum viru. Ji tja buvo ilgą czesą. Už kieliu mjatu, kada ji jau buvo susilaukus du sunu ir dukterį, eme praczytis viro, kad ją leistu in tėvus pasiānkkit, bet pats ne norēdamas jos leistē dave jei kūdjalį ir czeverikus ir pasake: kada szitą kūdjalį suverpsi, czeverikus nupleszi, tada galēsi eitē. Ji verpe ta kūdjalį tris mjatus ir nekap ne galėjo suverpte. Paskui boba pamokino, kap suverptē ir sako: ira tam kūdjalije varle, katra vis szika sziklus. Tu užkurk pjaczu ir prēsž lēpsną pakratyk kūdjalį, varle iszpuļs ir sudegs, o tu kūdjalį suverpsi, czeverikus teipogi ugnij padjagik ir iszneszjosi ir jūs. Kap boba lēpē, tep ji padarē, kūdjalį suverpe ir czeverikus nupleszē ir sako paczam: leisk mane pas tėvus, bet pats ne norēdamas jos leistē lēpē jei prisikept piragu ant kialio o vandenio deļ maiszimą piragu reczu prisinesztē. Boba veļ ją pamokino ir ji prisinesze vandenio, ir prisikepe piragus ir pasēmus abūdu sūnu ir dūkterį nuvéjo pas tėvūs. Kada ją žaljtjis leido isz namo, tai jis jei insāke: kap noresi grīzt namó, tai ateikē pas āžerą ir paszaukē: žaljtj, žaltji, víre máno, jai tu givas, pēno putá, jai ne givas kraujų plūksti. Kada ji atejo pas tėvūs, tai tevaí ja prēmē ir ji pasisvecziāvus nore grīztē namó, bet brólei jos vis prāsze kad da pabūtu o tūm sykiū jē iszívēde su savím naktigonín jos vyriāusią sūnų ir ēme ji klausti kap tėvą szaušt[ks] motká, bet tas sake, kad ne žinaū. Tadá jē ēmē ji gāzdit (стращать) ir riksztēm plaktē, bet sunus ne pasake. O kap parejo ant rytójaus namo, tai buvo jo akis užverktos (paraude). Mótka kłause, ko tavo akis užverktos; „pas ūgnį sedėjau, tai dumu prinesze in akis“. Kitas sūnus tepgi ne pasake jēm (dedēm), kap teva szauktē. Paskui jē pasēme su savím dūkterį ir tą kap tik pagazdino, tep ji pasāke, kap tėvą szauktē. Tada brolei pasemę daljges nuvéjo pas āžarą ir pászauke žaljtj. Žaljtis íszplaukē o jē jį ēmją sukapojo. Paskuí pavjalijo ir sjasare grīztē namo. Kada ji atejo pas ažero krásztą ir užgedojo: žaljtj, žaljtj, víre mano, jai tu givas ir t.t. Tadá pasirode an ažaro kraujeí o sūnus pasake mótikai, kap ju kłause dedēs, kap reikē szaukt tevą. Duktē gi prisipažino, kad ji pasake dedēm, kap szaukt reik tevą. Tada motká virjausią sunų paverte in ažūla, jaunesnejį in vūsį, dukterį in drjabulją (осина), ir užkeike, kad ta visados drebētų ir no to drebulēs lāpai visados drjaba, o patí stoji agljá.

Originalas saugomas Sank Peterburge, Rusijos mokslų akademijos rankraštyne (ИФА РАН Ф 90, оп. 1, № 6/2, p. 62–64), antrajame sąsiuvinyje. Pastebėti netikslumai, rengiant „Tautosakos darbams“, įrašyti laužtiniuose skliaustuose.

2.

Kitas variantas yra paskelbtas Aleksandro Polujanskio knygoje „Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte“ (Warszawa, 1858, p. 145–147). Knygos autorius – miškininkas, baigęs Petrapilio miškų ir matavimo institutą, tvarkė Rusijos miškų reikalus. 1847 metais nutraukęs darbą Maskvos miškų žinyboje, persikėlė į Lenkiją, parašė įvairių

veikalų apie jos girias. Be to, paskelbė kitokio pobūdžio darbų, kaip antai „Bukiet literacki“ (2 t., Warszawa, 1851). Minėtoji kelionių po Augustavo kraštą knyga gyvai aprašo vietovių gamtą, apipina istorinėmis žiniomis, pateikia daug tautosakos ir kalbos fragmentų.

Rašydamas apie Surpilius (Šurpilius) ir ten buvusią pilį (ji minima aprašant 1381 metų kovas su kryžiuočiais), nurodo, kad vieta apsupta ežerų, kurių vienas vadinamas *Jeglowek*. Šį pavadinimą jis sieja su lietuvių nimfa *Egle*. Apie ją pateikia ilgoką padavimą. Paskui užsimena apie kaimą *Jegliniec* ir ten esantį kalną – lietuvių tvirtovę, susieja jo vardą su žodžiais *eglimi*, *jeglimi* ir sutrauktai atpasakoja Eglės pasakos antrąją dalį (p. 145–147). Teksto pabaiga aiškiai rodo, kad pasinaudota Jozefo Ignacy Kraszewskio veikalu „Litwa“ (1847, t. 1, p. 416–419.)

Jakie buvo pierwiastkowe, to jest właściwe miano tego grodziska, niewiadomo; z nazwiskiem zaś Jegliniec połączone jest nazwisko fantastycznej Egle, której właściwe mieszkanie, to jest jezioro, jest tu bardzo szczupłe, objętości stawu lub sadzawki źródłami zasilanęj; wąwóz ogromny wszakże domyślać się każe, że tu były niegdyś wielkie wody, które wyschnąć musiały. Pomimo to, Egle lubi swe siedlisko i na wieki w niém pozostanie, bo tak losy przeznaczyły. I ona była kiedyś śmiertelną jak inne kobiety, lecz gdy podstępnie stała się żoną Żaltisa, pięknego młodzieńca i boga wód, wówczas nabyła od niego przymiotu nieśmiertelności. Jednakże to ubóstwienie nie wygładziło właściwego śmiertelnikom czucia, to jest przywiązania do rodziny, bo jakkolwiek z pięknym Żaltisem w pożyciu była szczęśliwa, tęskniła jednak do rodziców, braci i sióstr, i przez lat piętnaście pożycia małżeńskiego, błagała męża o pozwolenie odwiedzenia krewnych. Trudno mu było na chwilę rozstać się z ukochaną Egle i dlatego niełatwo udzielił jęj żądane pozwolenie. A gdy się już rozstawali, rzekł do nięj: gdy powrócisz do mnie, zawołaj trzykroć z brzegu jeziora: „mężu mój! żona cię woła; jeśliś żywy, wypłyn w pianie mlecznęj; jeśliś zmarł, pokaż się krwią na wodzie.”

Egle wyuczywszy się tego wołania, z dwoma synami i córką udała się do domu rodzicielskiego, gdzie z radością przyjęta, nie miała czasu myśleć o powrocie do męża, bo rodzice i bracia bawiąc ją, wszystkie chwile pobytu jęj, uprzyjemniali i rozstanie się odkładali do późniejszego czasu. A gdy Egle bez względu na te uciechy, zatęskniła do męża swego, bracia postanowili zatrzymać ją na zawsze u siebie, a jęj męża zgładzić. W tym celu badali potajemnie synów, jak matka wołać będzie swego męża; lecz ci powiedzieć im nie chcieli, tłumacząc się niewiadomością. Wtedy bracia Egle zabrali z sobą do lasu jęj córkę, u któręj, pod groźbą wymogli objawienia sposobu, jakim Żaltis z jeziora wywołany być może, a gdy na ich wołanie wąż ukazał się na powierzchni jeziora, rozsiekli go kosami na kawałki.

Poczém Egle miała już sobie dozwolony powrót do męża, lecz gdy nad brzegiem jeziora zawołała go, ujrzała krew i usłyszała wymówione głosem znanym imiona zabójców. Wówczas z żalem zawołała:

– Gdzie się podzieję? czyż mogę mieszkać z zabójcami męża mego!?!....

Bogowie litując się nad nieszczęśliwą wdową, przemienili ją w świerk (po litewsku *egle*), starszego jęj syna w dąb, młodszego w jesion, córkę zaś w osikę.

Parengė *Leonardas Sauka*